

Σχεδιάζοντας την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας στην μετά covid19 εποχή

Δρ Παναγιώτης Ε. Τζαβάρας¹

Μέσα σε λίγους μήνες η ανθρώπινη καθημερινότητα άλλαξε ριζικά. Ο Covid-19 ανάγκασε τις κυβερνήσεις να λάβουν μέτρα, προκειμένου να προστατέψουν την ανθρώπινη ζωή. Τα μέτρα έχουν να κάνουν κυρίως με περιορισμούς στις δημόσιες συναθροίσεις και διατήρηση αποστάσεων μεταξύ ανθρώπων, απαγόρευση ή περιορισμό του εμπορίου, αλλά και απαγόρευση λειτουργίας επιχειρήσεων και εργοστασίων.

Εξαιτίας της συρρίκνωσης της κατανάλωσης στους περισσότερους οικονομικούς τομείς, το εμπορικό ισοζύγιο σημείωσε έλλειμμα άνω του 18%. Επιπλέον, η σχεδόν ανυπαρξία τουριστικών ροών και των ταξιδιών, οδήγησε την παγκόσμια οικονομία σε πολύ μεγάλη ύφεση το προηγούμενο έτος. Φυσική συνέπεια των πιο πάνω ήταν η επιδείνωση των μακροοικονομικών δεικτών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η Ελλάδα πρέπει να αντιμετωπίσει τις απώλειες από τη συρρίκνωση του ΑΕΠ της. Η συρρίκνωση αυτή δεν συγκρίνεται με αυτή της περασμένης κρίσης χρέους. Κυρίως λόγω της μεγάλης εξάρτησης της οικονομίας από τους τομείς του τουρισμού και των υπηρεσιών, οι οποίοι είναι από τους πιο σημαντικά πληγέντες κλάδους παγκοσμίως.

Ωστόσο, αυτή η νέα κρίση που καλείται να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία, έκτος από τις τολμηρές αλλαγές που αναγκαστικά πρόκειται να πραγματοποιηθούν σε πολλούς κοινωνικούς και οικονομικούς τομείς, ίσως να κρύβουν και ευκαιρίες για την εθνική οικονομία και τις ελληνικές επιχειρήσεις. Ευκαιρίες που θα εξασφαλίσουν ένα καλύτερο αύριο στην Ελλάδα μας.

Λέξεις κλειδιά: ελληνική οικονομία, ΑΕΠ, ανάκαμψη, πανδημία

¹ Μπομπολέτη 5 Καλαμάτα, 6972308078, ptzavaras@gmail.com

Plans the recovery of the Greek economy in the post covid19

Abstract

In the past decade, Greek economic adjustment managed to restore macroeconomic balances and growth rates although to the detriment of debt sustainability and citizens' welfare. Covid-19 hit in 2020 the growth drivers of the Greek economy leading, once again, to rise in unemployment and to depression of economic activity. The article presents the macroeconomic priorities for the Greek economy after Covid-19 pandemic. The analysis considers four issue areas that are closely linked with growth namely primary fiscal balance, debt sustainability, external competitiveness and unemployment-poverty. It is argued that under certain conditions positive evolution of the four variables can keep Greek economy and Greek productive networks on track, limiting negative repercussions for the Greek society.

Keywords: Greek economy, economic growth, structural reforms, covid-19 pandemic

1. Εισαγωγή

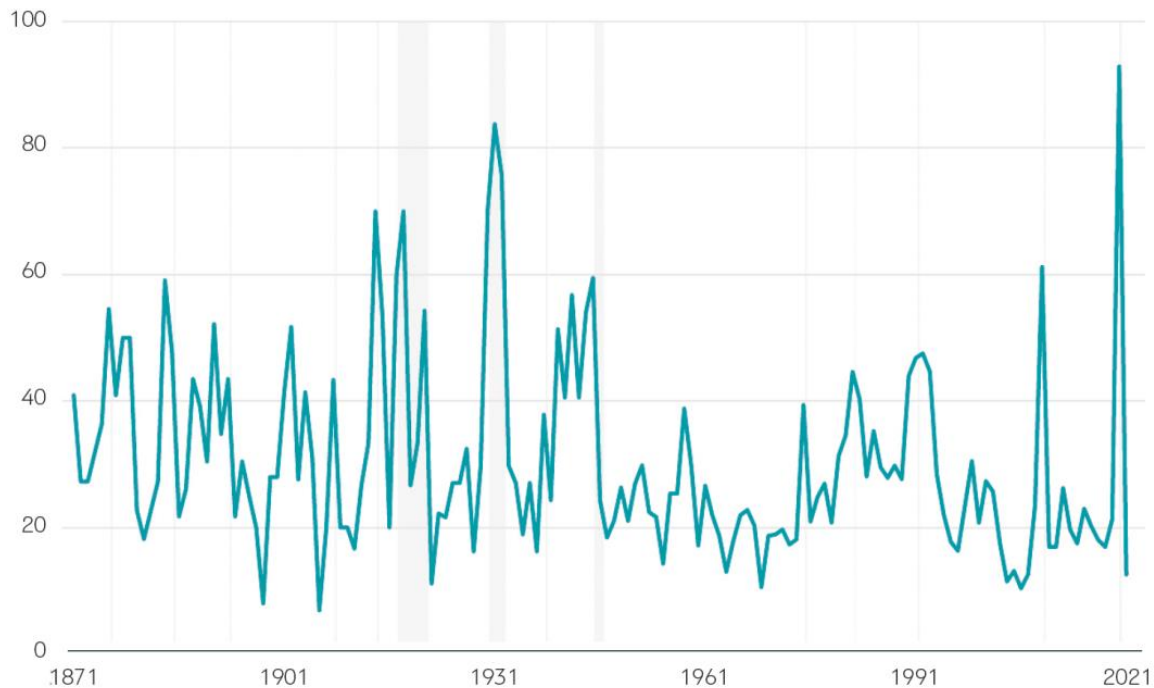
Η πανδημία του κορωνοϊού που προκαλεί την ασθένεια Covid-19 (πέρα από τα ανθρώπινα θύματα) έχει προκαλέσει οικονομικές αναταραχές μεγάλης έντασης και έκτασης σε παγκόσμιο επίπεδο, σημειώνοντας μεγάλη συρρίκνωση της διεθνούς οικονομίας. Εξαιτίας των γεωπολιτικών προβλημάτων που επικρατούσαν τα τελευταία χρόνια διεθνώς, η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν ήδη σε αδύναμη θέση. Προφανώς και οι οικονομικές επιπτώσεις θα είναι περισσότερο εμφανείς στις ανεπτυγμένες οικονομίες, όμως, πρόκειται να συμπαρασύρουν σε αυτή τη δύνη τόσο τις αναδυόμενες οικονομίες όσο και τις φτωχότερες χώρες σε παγκόσμιο επίπεδο.

Οι προβλέψεις για τη μεγέθυνση της παγκόσμιας οικονομίας το 2020 σημείωναν θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, αν και ελαφρώς χαμηλότερους από το 2019. Από το ξεκίνημα όμως της πανδημίας, οι προβλέψεις άρχισαν να επιδεινώνονται σταδιακά και κάθε φορά που προέκυπταν νέα επιδημιολογικά δεδομένα και έξαρση της πανδημίας, η πτώση των οικονομικών δεικτών γίνονταν όλο και περισσότερο εντονότερες.

Υπάρχουν πολλές εκτιμήσεις από διεθνείς οργανισμούς για την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας, οι οποίες διαφέρουν σημαντικά τόσο ως προς την προσέγγισή τους, όσο και ως προς τα σενάρια που εφαρμόζουν για την εξέλιξη της πανδημίας. Σχεδόν όλοι όμως συμφωνούν στο ότι διαμορφώνεται μία κοινή συνισταμένη της παγκόσμιας οικονομίας η οποία θα επιφέρει ύφεση μεγαλύτερη από αυτή που προκλήθηκε από την κατάρρευση της Lehman Brothers το 2008. Ενδεχομένως, να είναι συγκρίσιμη ακόμη και με αυτή της ύφεσης του 1929.

Είναι βέβαιο, ότι μετά την απώλεια των ανθρωπίνων ζωών, η βασικότερη επίπτωση της πανδημίας έχει να κάνει με τη μείωση του βιοτικού επιπέδου σε όλες τις χώρες του πλανήτη. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, το 2021 αναμένεται να πληγεί το 94% των χωρών και όπως προκύπτει από το Γράφημα 1, είναι το υψηλότερο ποσοστό πτώσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Γράφημα 1: Ποσοστά χωρών με πτώση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (1871 - 2021)

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, "The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World", 8 June 2020.

Η πανδημία άλλαξε τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, πέραν από τις όποιες εσωτερικές αλλαγές και προσαρμογές στις εθνικές οικονομίες. Ενδεχομένως να προκληθούν και περαιτέρω αλλαγές σε θέματα γεωπολιτικής στρατηγικής. Επομένως, είναι υποχρέωση για κάθε κράτος να λάβει σοβαρά υπόψη και να προσαρμοστεί στο νέο διεθνές περιβάλλον. Η ταχύτητα και η αποτελεσματικότητα που κάθε κράτος θα καταφέρει να πάρει τις σωστές αποφάσεις προκειμένου να αντιμετωπίσει την νέα διαμορφωμένη κατάσταση, θα κρίνουν σε μεγάλο βαθμό, τις μελλοντικές διεθνείς σχέσεις, είτε στο οικονομικό, είτε στο γεωπολιτικό πεδίο. Ας δούμε όμως πως περιγράφεται μακροοικονομικά η κατάσταση στη χώρα μας αυτή τη στιγμή.

Όπως προαναφέραμε, η παγκόσμια οικονομία έχει εισέλθει σε μια βαθιά κρίση τόσο σε οικονομικό, όσο και σε υγειονομικό επίπεδο. Παρότι οι διεθνείς οργανισμοί φαίνεται να προκρίνουν το αισιόδοξο σενάριο εξέλιξης της κρίσης σε V (ή έστω σε U), υπάρχουν έντονες ανησυχίες για το ενδεχόμενο η κρίση να λάβει δομικά χαρακτηριστικά. Είναι κοινός τόπος όμως όλων των αναλυτών, ότι η προοπτική ανάκαμψης της οικονομίας, που να μπορεί να επαναφέρει σε σύντομο χρονικό διάστημα το ΑΕΠ στα προ κρίσης επίπεδα, δεν πρέπει να είναι άμεσα ορατή.

Ξεκινώντας από την συρρίκνωση της κατανάλωσης στους περισσότερους οικονομικούς τομείς (λιανεμπόριο, μεταποίηση, παροχή υπηρεσιών, αγροτικά προϊόντα κλπ) και σε συνδυασμό με την αύξηση της ανεργίας, η διεθνής οικονομία έχει οδηγηθεί σε βαθιά ύφεση από τις αρχές του νέου έτους.

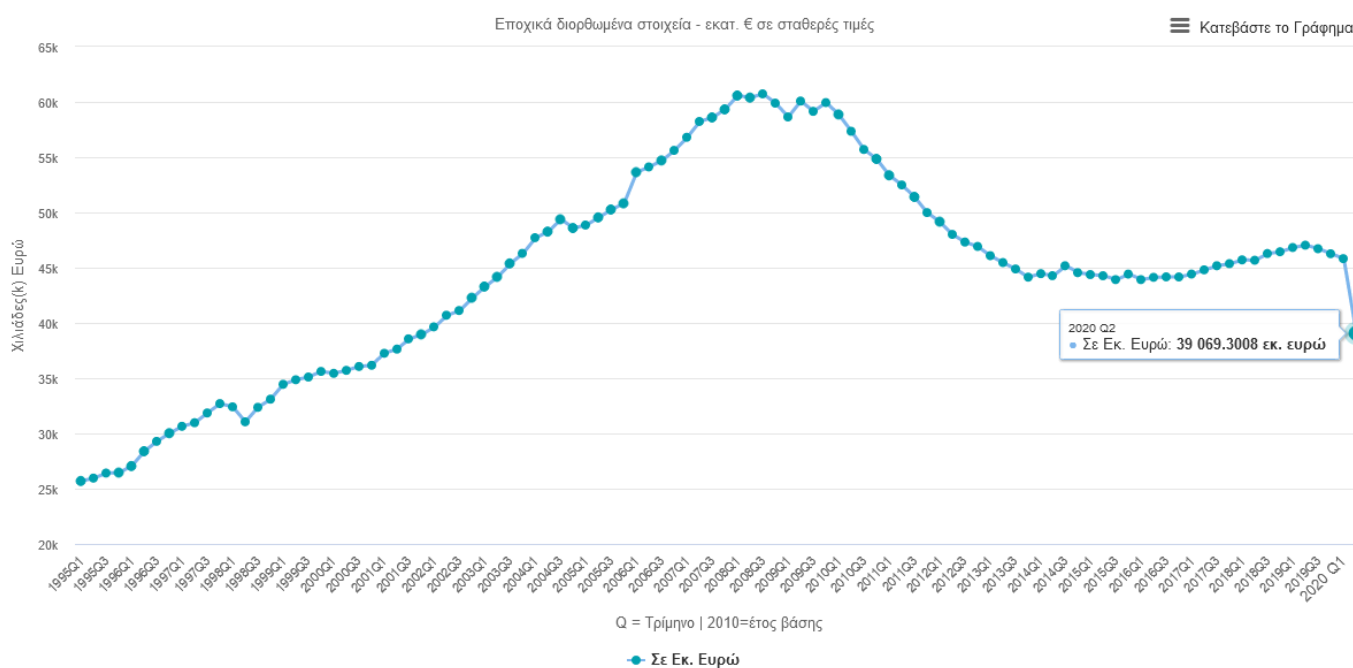
Επομένως, οι επιπτώσεις της πανδημίας στην οικονομία εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, δημιουργώντας μια πληθώρα σεναρίων για την τελική κατάληξη. Στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης Ένας επιπλέον παράγοντας είναι και η διάρκεια της πανδημίας, αφού εν πολλοίς η εξέλιξη της εξαρτάται από το εμβόλιο και το φάρμακο που θα αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τον Covid-19, όταν αυτά βεβαίως θα είναι άμεσα διαθέσιμα στον συνολικό πληθυσμό.

2. Δείκτες της Ελληνικής Οικονομίας

(Τελευταία ενημέρωση στοιχείων: 14/12/2020 από ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat)

Σύμφωνα με την Τράπεζας της Ελλάδος, η ύφεση του 2020 προσδιορίζεται μεταξύ -9% και -11%, ενώ για το 2021 τα σενάρια για την αύξηση του ΑΕΠ κυμαίνονται από 3,2% μέχρι 4,8%. Είναι σαφές ότι η εμφάνιση της πανδημίας ανέκοψε την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας που είχε ξεκινήσει την τελευταία διετία, καθώς αντανάκλα τις επιπτώσεις στο ΑΕΠ των περιοριστικών μέτρων που εφαρμόστηκαν (Γράφημα 2).

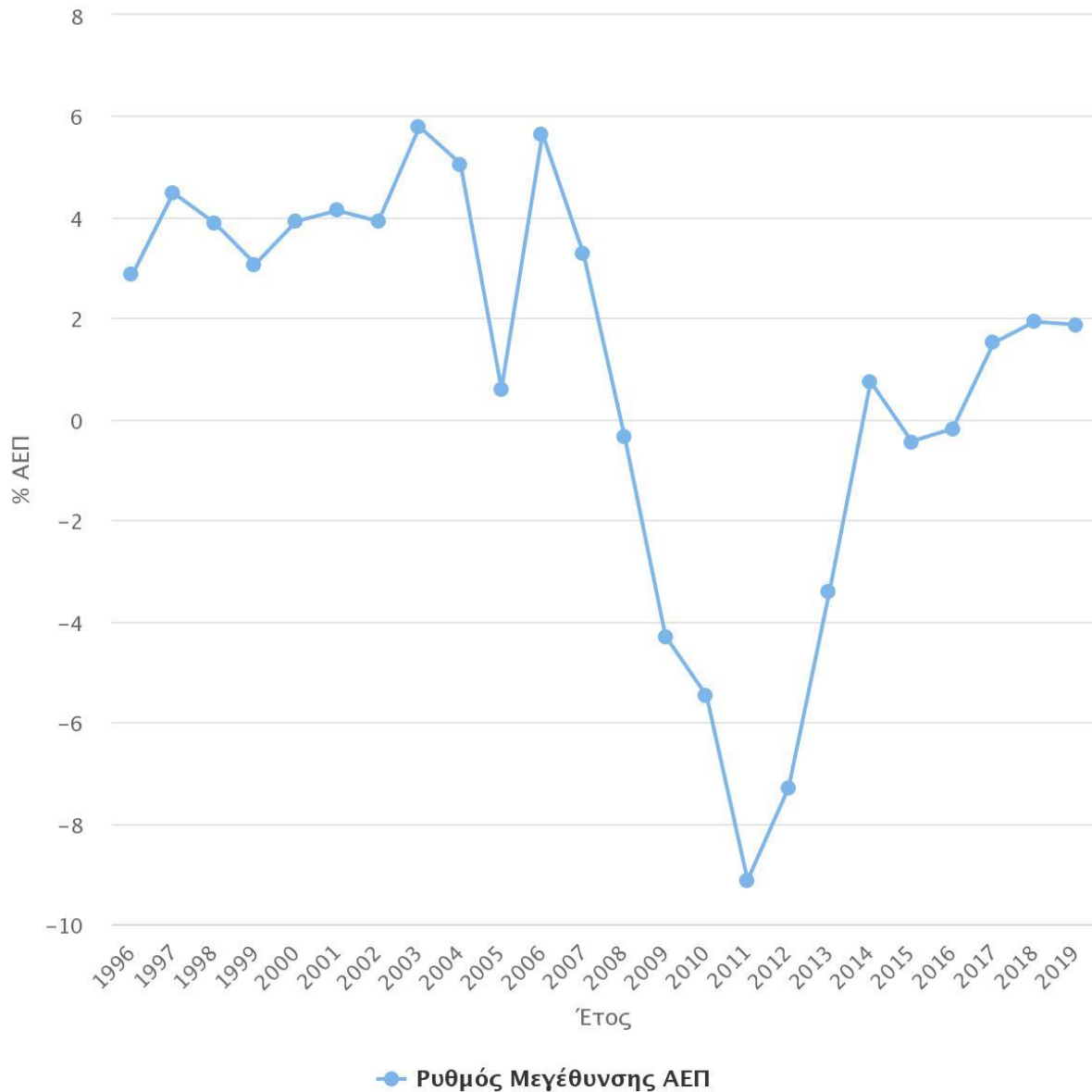
Γράφημα 2: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)

Στο Γράφημα 3, απεικονίζεται η διαχρονική μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά τις δυο τελευταίες δεκαετίες. Ύστερα από την κάθετη πτώση το 2010 εξαιτίας της

οικονομικής κρίσης, η ελληνική οικονομία σημείωνε σταθερή ανοδική πορεία με στόχο να προσεγγίσει τα προ κρίσης επίπεδα. Η πανδημία όμως ανέκοψε αυτή την πορεία. Το ΑΕΠ μετά την κρίση χρέους, συρρικνώθηκε κατά 30% περίπου. Η αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα στην ηλικιακή ομάδα των 35-50, έχει επιβαρύνει την δυνατότητα ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας.

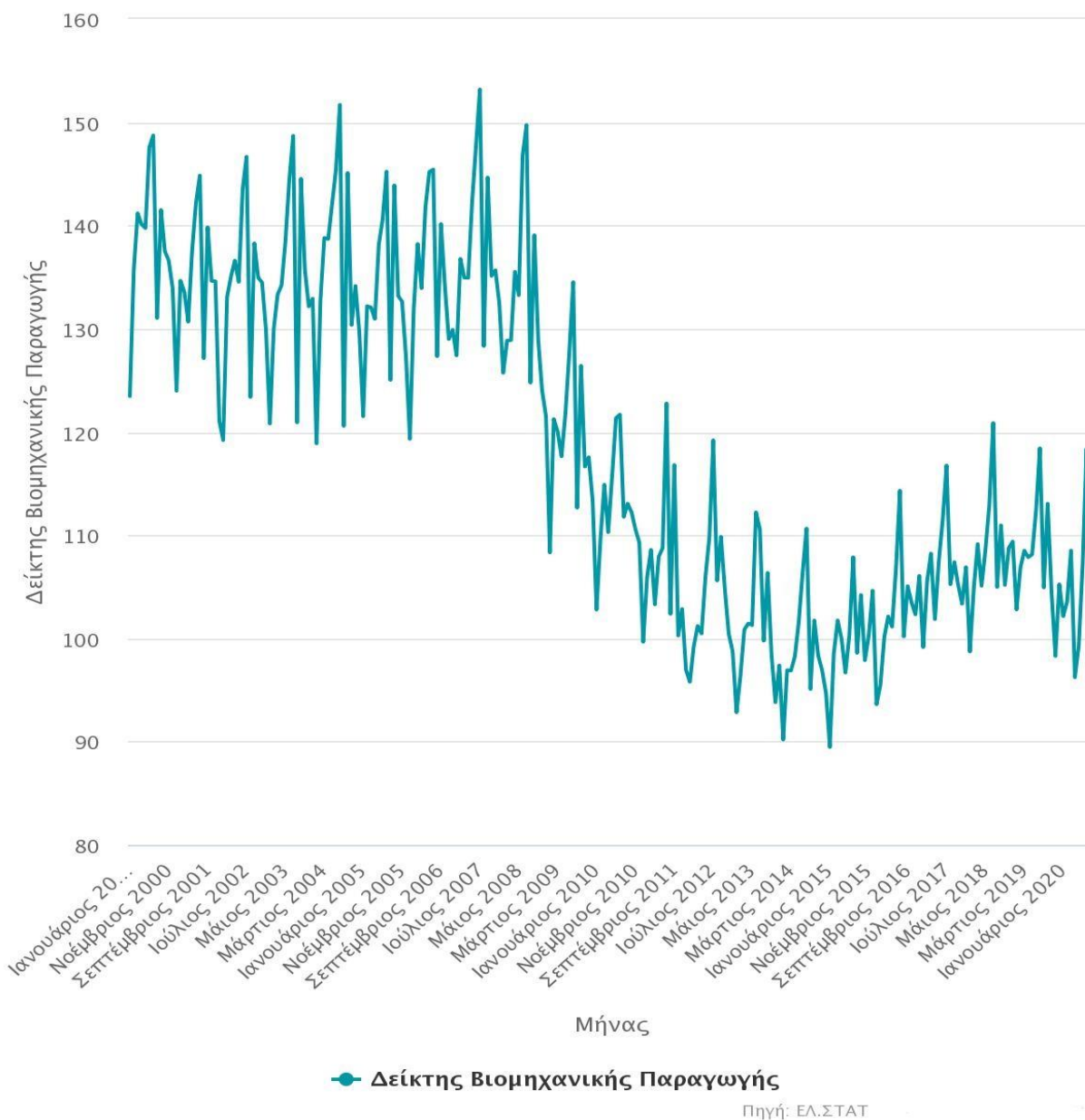
Γράφημα 3: Ρυθμός Μεγέθυνσης ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 4: Μηνιαία Εξέλιξη Αναθεωρημένου Δείκτη Βιομηχανικής Παραγωγής

(Κυκλικά Διορθωμένος - Έτος Βάσης, 2010)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

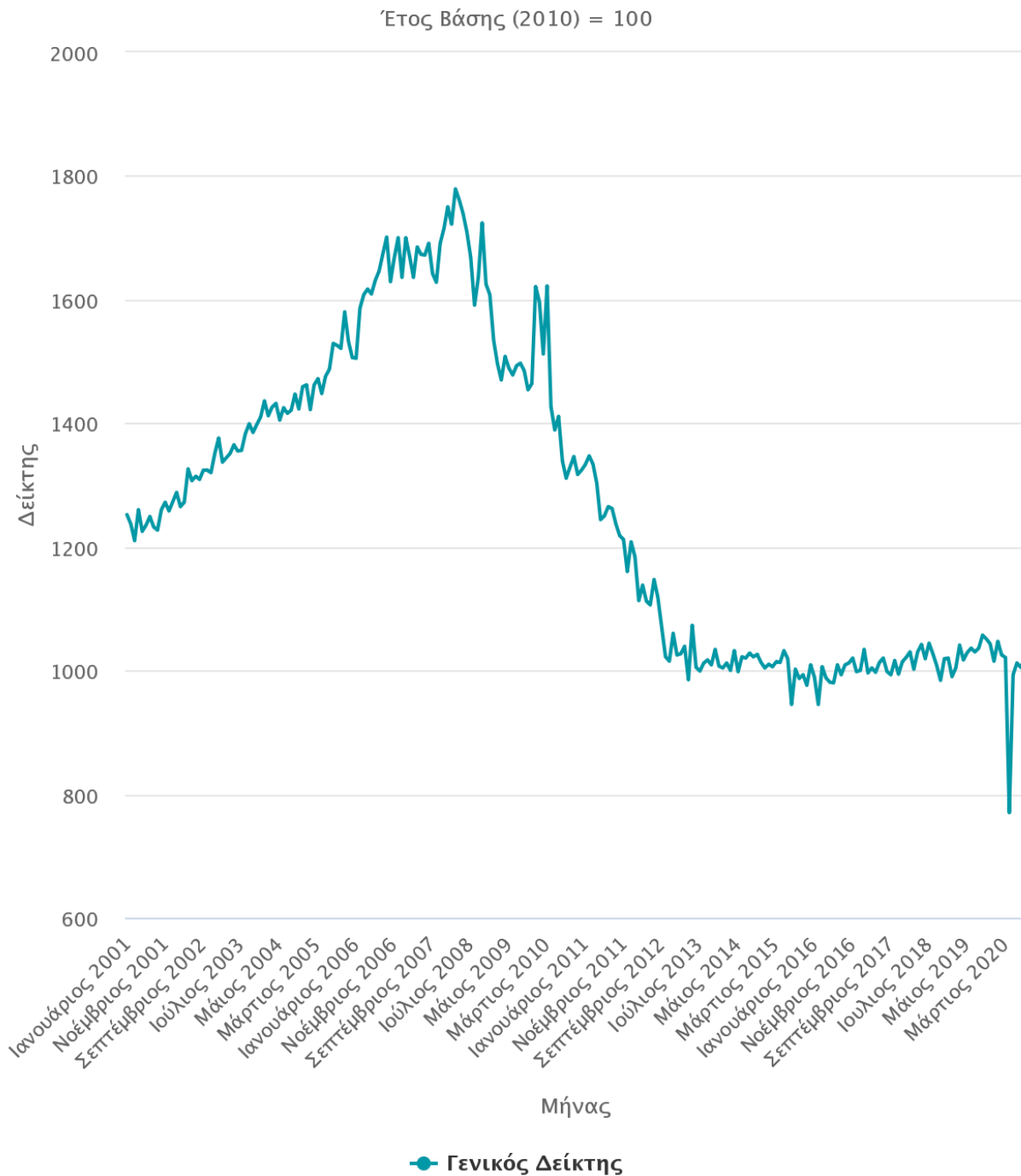
Στο Γράφημα 4, παρατηρούμε την πορεία του Δείκτη Βιομηχανικής Παραγωγής. Από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, προκύπτει ότι ο δείκτης παραγωγικότητας της οικονομίας, εμφανίζει συνεχή πτωτική πορεία από το 2007 μέχρι σήμερα. Η ανάκαμψη του δείκτη παραγωγικότητας της βιομηχανίας εμφανίζει τιμές κοντά στα προ κρίσης επίπεδα. Ο δείκτης παραγωγικότητας στον τουρισμό, δείχνει να ακολουθεί αμέσως μετά. Ωστόσο, η παραγωγικότητα στους υπόλοιπους επιχειρηματικούς κλάδους (μεταφορές, αποθήκευση, εμπόριο κλπ), φαίνεται να ανακάμπτει από ελάχιστα έως και καθόλου.

Όσον αφορά στην παραγωγή, η μείωση του ΑΕΠ κατά 25% από το 2008 έως το 2013, συνοδεύτηκε με ανάλογη κατάρρευση των όγκων όλων των μεγάλων κλάδων της οικονομίας, με τη βιομηχανία να συρρικνώνεται, όμως, πολύ λιγότερο συγκριτικά με άλλους κλάδους της οικονομίας. Έκτοτε, η βιομηχανική παραγωγή ανακάμπτει πολύ ταχύτερα από την υπόλοιπη οικονομία. Ο βασικότερος λόγος είναι ότι η μεταποίηση στρέφεται κυρίως στις εξαγωγές, μετά την καθίζηση της εγχώριας ζήτησης.

Για την ανάκαμψη του τουρισμού, που φαίνεται να γίνεται ταχύτερα από ότι αναμενόταν, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι γίνεται κάτω από ιδιαίζουσες, γεωπολιτικές συνθήκες, οι οποίες έδωσαν μεγάλη ώθηση στις τουριστικές ροές από το εξωτερικό.

Τέλος, σε ότι αφορά την παραγωγή της μεταποίησης στην Ελλάδα, δείχνει να ανακάμπτει από το 2013 και μετά, με τον ίδιο ρυθμό όπως στην ΕΕ-28. Ωστόσο, είναι ξεκάθαρο ότι δεν πρόκειται να επανέλθει ταχύτερα, στα προ κρίσης επίπεδα παραγωγής.

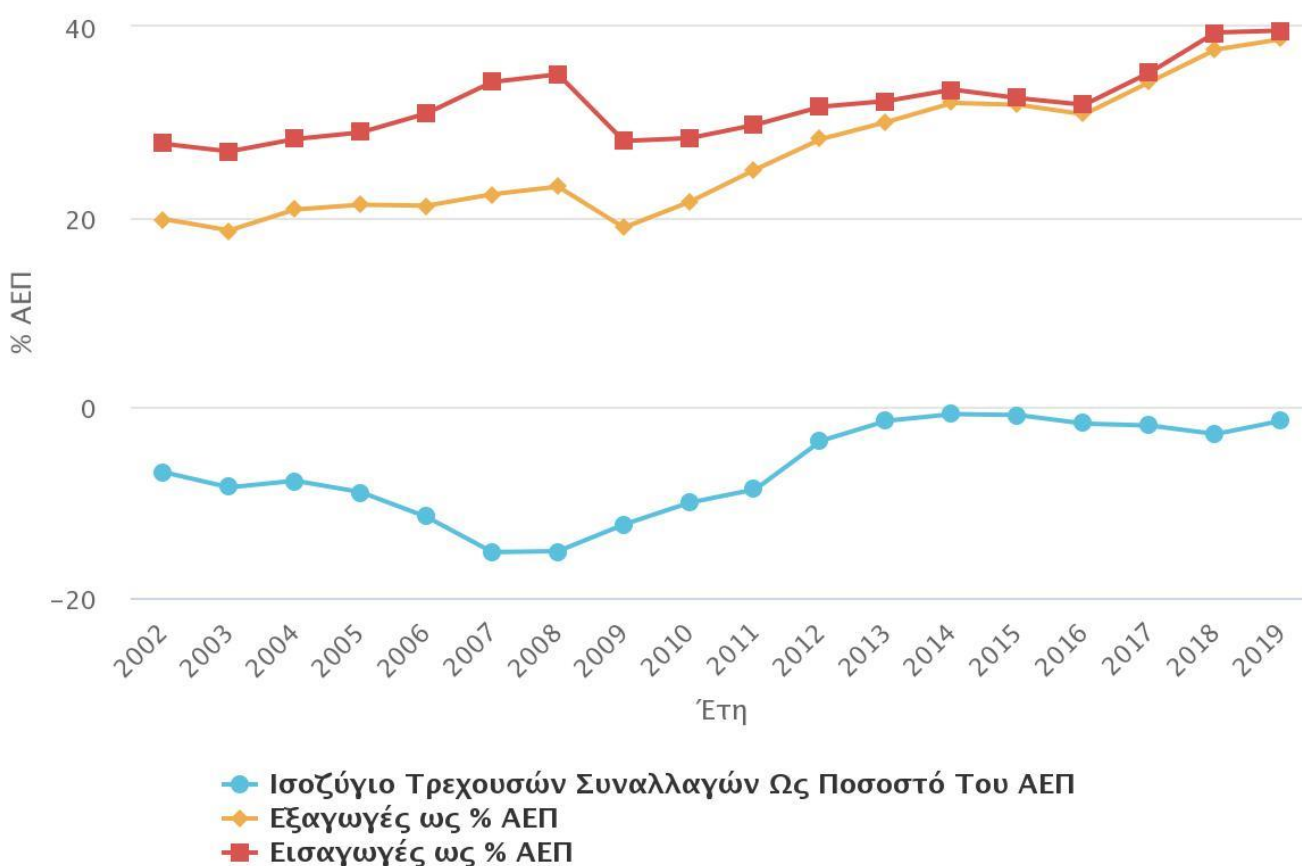
Γράφημα 5: Δείκτης Κύκλου Εργασιών Στο Λιανικό Εμπόριο

Το λιανικό εμπόριο αποτελεί το βασικό επιχειρηματικό μοντέλο της σύγχρονης αλυσίδας εφοδιασμού των καταναλωτών, μέσω της μεταπώλησης υλικών αγαθών ή υπηρεσιών και την προώθηση προϊόντων με επιδίωξη το κέρδος. Το λιανικό εμπόριο αποτελεί διαχρονικά έναν σημαντικό παραγωγικό τριτογενή τομέα της ελληνικής οικονομίας με αξιοσημείωτη συνεισφορά στο ΑΕΠ της χώρας.

Επιπρόσθετα, η παρακολούθηση της εξέλιξης των μεγεθών των τάξεων δραστηριότητας του λιανικού εμπορίου είναι εξαιρετικά σημαντική, τόσο των άμεσων, όσων και των έμμεσων, εξαιτίας των επιπτώσεων της πανδημίας. Όπως προκύπτει από το γράφημα μας, ο κύκλος εργασιών για το τρίτο τρίμηνο του 2020, στο σύνολο των επιχειρήσεων του τομέα λιανικού εμπορίου, ανήλθε σε 12,86 δισ. ευρώ. Σημειώθηκε δηλαδή μείωση 5,6% σε σχέση με το τρίτο τρίμηνο 2019, όπου είχε διαμορφωθεί σε 13,62 δισ. ευρώ και αύξηση 19,8% σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο 2020 που είχε ανέλθει σε 10,73 δισ. ευρώ, σύμφωνα με στοιχεία που ανακοίνωσε η ΕΛΣΤΑΤ.

Γράφημα 6: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών ως Ποσοστό ΑΕΠ (Εξαγωγές – Εισαγωγές)

Τράπεζα της Ελλάδος, Eurostat

Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών το πρώτο 10μηνο του λήγοντος έτους, έφθασε τα 9,4 δισ. ευρώ και προβλέπεται να ξεπεράσει τα 11 δισ. ευρώ όλο το 2020. Είναι ξεκάθαρο ωστόσο, ότι η Ελληνική οικονομία δεν αντιμετωπίζει μια κρίση χρέους όπως το 2008. Η εμπιστοσύνη προς την Ελληνική κυβέρνηση και τις Τράπεζες από τους διεθνείς οργανισμούς πιστοληπτικής αξιοπιστίας Fitch, Standard & Poor's και Moody's, επιτρέπει την άνετη προς το παρόν χρηματοδότηση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού.

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, η αύξηση του δημόσιου χρέος προσέγγισε τα 45 δις. ευρώ. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συνέβαλλαν σε αυτό, ήταν και το εξοπλιστικό πρόγραμμα της χώρας. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι δαπάνες για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων συνεχίζονται, έχουμε την βεβαιότητα ότι το δημόσιο χρέος θα επιβαρυνθεί ακόμη περισσότερο. Βέβαια, σε κυβερνητικό επίπεδο υπάρχει διάχυτη η αισιοδοξία ότι το εξωτερικό έλλειμμα, θα μπορέσει να αντισταθμιστεί ως ένα βαθμό με τις ιδιωτικοποιήσεις και τις εγχώριες επενδύσεις στην Ελλάδα.

Γράφημα 7: Δείκτης Οικονομικού Κλίματος

Πηγή: Eurostat

Ο Δείκτης Οικονομικού Κλίματος, ύστερα από την ραγδαία επιδείνωση στα μέσα του έτους, διαγράφει μια σταθερή και αυξανόμενη πορεία. Η βελτίωση των προσδοκιών για τον κατασκευαστικό κλάδο, αλλά και η ήπια ανοδική αντίδραση σε

άλλους επιμέρους κλάδους του λιανεμπορίου, έχουν καταφέρει τη συγκράτηση του δείκτη σε προ κρίσης επίπεδα.

Ο κατασκευαστικός κλάδος, είναι ένας τομέας που δεν επηρεάζεται δραστικά και άμεσα από τα μέτρα προστασίας για τη δημόσια υγεία. Τουλάχιστον στο βαθμό που αυτά επηρεάζουν άλλους κλάδους, όπως για παράδειγμα το Λιανικό Εμπόριο. Η παρατεταμένη όμως της πανδημίας και τα περιοριστικά μέτρα που έχουν ληφθεί για αναστολής λειτουργίας σε κλάδους και δραστηριότητες και των περιορισμών στις μετακινήσεις, προβλέπεται να οδηγήσουν σε περαιτέρω πτώση του εν λόγω δείκτη.

Μπορεί οι κυβερνητικές παρεμβάσεις για τη στήριξη των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων να μετριάσουν ως ένα βαθμό τις οικονομικές επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν πρόκειται να υποκαταστήσουν τις οικονομικές βλάβες που έχουν υποστεί τα ελληνικά νοικοκυριά και η επιχειρηματικότητα. Είναι βέβαιο όμως ότι οι κυβερνητικές αποφάσεις για το σταδιακό άνοιγμα της αγοράς θα είναι καθοριστικές για την εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας.

3. Πως επηρέασε η πανδημία την ελληνική οικονομία

Η ελληνική οικονομία πλήττεται περισσότερο από την παρατεταμένη υγειονομική κρίση, εξαιτίας της μεγάλης εξάρτησής της από τον τουρισμό, τη ναυτιλία, τις μεταφορές, τον μεγάλο αριθμό πολύ μικρών επιχειρήσεων, στον τομέα των υπηρεσιών και στην περιορισμένη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και της μεταποίησης. Τα προβλήματα και οι παθογένειες που κληροδότησε η προηγούμενη κρίση, όπως η ανεργία, το ιδιωτικό και δημόσιο χρέος και η έλλειψη επενδύσεων, έρχονται σε άμεση αλληλεπίδραση με οικονομικές επιπτώσεις του lockdown που ανάγονται στην εύθραυστη παραγωγική εξειδίκευση της χώρας.

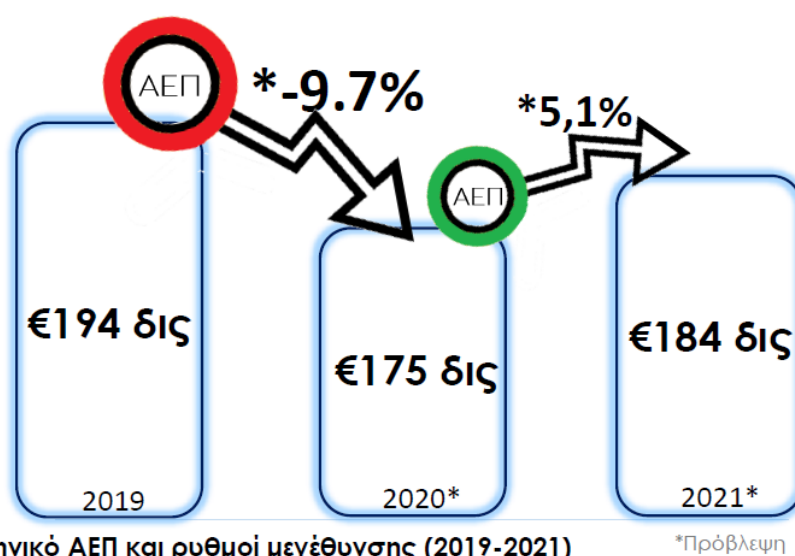
Η βελτίωση των οικονομικών, κοινωνικών και διαρθρωτικών δεικτών τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, διακόπηκε βίαια από την υγειονομική κρίση. Ωστόσο, οι ενδείξεις, εξασθένησης βασικών επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας που είχαν καταγραφεί πριν από την υγειονομική κρίση (Δ' τρίμηνο 2019), πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη κατά το σχεδιασμό των πολιτικών ανάκαμψης της εθνικής οικονομίας. Είναι απαραίτητο να εφαρμοστεί ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό μοντέλο στη βάση του στρατηγικού σχεδιασμού προκειμένου να εφαρμοστούν πολιτικές που θα μετασχηματίσουν την ελληνική οικονομία. Μόνο έτσι θα επιτευχθεί η ανάκαμψη της και θα οδηγηθεί προς βιώσιμες δραστηριότητες με υψηλή προστιθέμενη αξία.

Η ελληνική οικονομία, η οποία βγαίνοντας από μια σκληρή περίοδο μνημονίων και βαθιάς κρίσης εμφάνιζε σαφή σημάδια ανάκαμψης, καλείται τώρα να

αντιμετωπίσει μια νέα κρίση. Όπως προβλέπει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αναμένεται συρρίκνωση του ελληνικού ΑΕΠ κατά 9,7% το 2020 (Εικόνα 2).

Η μεγάλη εξάρτηση της Ελλάδας από τον τουρισμό, είναι ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα για την περίοδο που διανύουμε. Η συνεισφορά του τουρισμού στο ελληνικό ΑΕΠ φτάνει το 1/4 επί του συνόλου του. Η εποχικότητα του τουρισμού, σε συνδυασμό με την ευαισθησία του σε εξωγενείς παράγοντες, εκθέτει την ελληνική οικονομία σε μεγάλο βαθμό στη νέα πανδημία.

Εικόνα 2: Ελληνικό ΑΕΠ και ρυθμοί μεγέθυνσης 2019-2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2020), IMF (2020)

Μαζί με τον τουριστικό κλάδο, η παροχή υπηρεσιών με τους διευρυμένους κλάδους του εμπορίου, της εστίασης, των καταλυμάτων κλπ, αποτελούν τον κύριο άξονα ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας. Το γεγονός της αναστολής λειτουργίας στο μεγαλύτερο κομμάτι του συγκεκριμένου τομέα, είναι ο βασικότερος λόγος ανησυχίας για την κατάληξη της οικονομίας. Τα οικονομικά μέτρα που λήφθηκαν και λαμβάνονται καθ' όλη τη διάρκεια της πανδημίας, σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στους προαναφερόμενους κλάδους, καθορίζουν τις συνέπειες της πανδημίας στην ελληνική οικονομία. Σε αυτό το σημείο, είναι πολύ σημαντικό να επισημάνουμε ότι η επιδοματική πολιτική, δεν πρέπει να είναι το μοναδικό εργαλείο στήριξης της οικονομίας, δεδομένου ότι, ούτε οι πόροι είναι ανεξάντλητοι, ούτε μπορεί αυτό να συνεχιστεί στο διηνεκές. Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΤΑΑ) που συστάθηκε πριν ένα χρόνο από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, πρόκειται να έχει συγκεκριμένο ρόλο και πεπερασμένο χρονικό όριο παρεμβάσεων. Ως εκ τούτων, δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποτελεί την μοναδική στήριξη του κράτους στην πραγματική οικονομία.

Η Ελλάδα έχει την ιδιαιτερότητα συγκριτικά με άλλα κράτη της ΕΕ, να προέρχεται από μια βαθιά κρίση χρέους και είναι αναγκασμένη να προβεί σε πολλές διαρθρωτικές αλλαγές. Επιπρόσθετα των οικονομικών προβλημάτων, η χώρα μας πρέπει να αντιμετωπίσει και την γεωπολιτική απειλή εξαιτίας της επιθετικότητας της Τουρκίας.

Επομένως, η δημιουργία ενός ισχυρού ελληνικού οικονομικού οικοσυστήματος, με στόχο αφενός να περιορίσει την απειλή της ύφεσης άμεσα και αφετέρου, μελλοντικά να προετοιμαστεί ώστε να μπορεί να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά παρόμοιες διαταραχές, είναι βασική προϋπόθεση προκειμένου η χώρα μας να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες και τις προοπτικές που διανοίγονται από την 4η Βιομηχανική Επανάσταση.

Είναι δεδομένο ότι η πανδημία, βρήκε την Ελλάδα σε μια κρίσιμη μεταβατική περίοδο, εξερχόμενη από μια βαθιά και παρατεταμένη κρίση χρέους, με κίνδυνο η πανδημία να οξύνει τα προβλήματα σε μέγιστο βαθμό. Τα σημαντικότερα προβλήματα είναι η αύξηση της ανεργίας, των μη εξυπηρετούμενων δανείων, του δημοσίου και ιδιωτικού χρέους, των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και της φτώχειας και η περιθωριοποίηση σημαντικού τμήματος του πληθυσμού.

4. Η ελληνική αντίδραση στην πανδημία

Η ελληνική κυβέρνηση αντέδρασε έγκαιρα και αποτελεσματικά με το ξέσπασμα της πανδημίας τόσο στο υγειονομικό πεδίο, όσο στο οικονομικό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα αφενός να περιορίσει την διάδοση του ιού στον πληθυσμό και αφετέρου να μετριάσει την οικονομική ύφεση, ιδιαίτερα αν αναλογιστούμε την εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τους τρεις κλάδους που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση (δηλαδή μεταφορές, τουρισμός και εστίαση). Συγκεκριμένα, σχεδίασε και υλοποίησε προγράμματα στήριξης για το εισόδημα των νοικοκυριών, ενίσχυσης των επιχειρήσεων και της ρευστότητας της οικονομίας γενικότερα, ύψους συνολικά 6,3% του ΑΕΠ. Εάν σε όλα αυτά συνυπολογίσουμε την άρση των δημοσιονομικών δεσμεύσεων για το 2020 και το 2021, όπου υπάρχει στόχευση για μηδενικό πρωτογενές πλεόνασμα το 2021, τότε αντιλαμβανόμαστε το σπουδαίο έργο του οικονομικού επιτελείου της κυβέρνησης.

Η εθνική μας οικονομία, δεν φαίνεται να νοσεί βαριά από τον κορωνοϊό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι περνάει την πανδημία με ήπια συμπτώματα, σχεδόν ασυμπτωματικά. Αυτό οφείλεται πρώτον, στην οικονομική βοήθεια που μας παρέχει με χρήματα η ΕΕ και δεύτερον, στη δομή της ελληνικής οικονομίας, η οποία είναι ευέλικτη και καταφέρνει να προσαρμόζεται γρήγορα σε δύσκολες συνθήκες. Η οικονομία της χώρας μας, στηριζόμενη σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα στις υπηρεσίες, δείχνει να αντέχει στις βραχυχρόνιες πιέσεις, υπό την προϋπόθεση βεβαίως να υπάρχει κρατικό χρήμα για ενισχύσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, με τον περιορισμό των απολύσεων και με τις μεσοπρόθεσμες αναβολές πληρωμών οφειλών σε τράπεζες και στο δημόσιο, επιτράπη στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις να καταφέρουν να παραμένουν ζωντανές. Επικουρικά, η ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου κάλυψε έως ένα βαθμό της απώλειες αυτών των επιχειρήσεων. Στα θετικά επίσης είναι ότι, το επίπεδο συνεισφοράς 14του πρωτογενούς τομέα στο ΑΕΠ, συνεχίζεται κανονικά καθώς φαίνεται να έχει επηρεαστεί ελάχιστα από την πανδημία.. Τέλος, σε ότι αφορά τον τουριστικό κλάδο (ο οποίος είχε τεράστιες απώλειες την χρονιά που μας πέρασε), αναμένεται να επανακάμψει και ο βασικότερος λόγος που πρόκειται να συμβεί αυτό είναι το πρόγραμμα «ελευθερία» για τον εμβολιασμό του πληθυσμού.

Είναι γνωστό ότι, η οικονομία της χώρας μας είναι συνυφασμένη με τον τουρισμό. Η χώρα μας σημείωσε εντυπωσιακή και συνεχή τουριστική ανάπτυξη, αφού η ελκυστικότητά της ως ταξιδιωτικού προορισμού παρέμεινε σε πολύ υψηλό επίπεδο. Παρά την ελληνική κρίση χρέους, τα προηγούμενα χρόνια, ο αριθμός των εισερχόμενων τουριστών υπερδιπλασιάστηκε. Τα αντίστοιχα έσοδα στο κλάδο των τουριστικών επιχειρήσεων, σχεδόν διπλασιάστηκαν. Αναντίρρητα, ο τουρισμός ήταν από τους κλάδους που συνέβαλαν καθοριστικά στην έξοδο της Ελλάδας από την οικονομική κρίση της περιόδου 2010-2019.

Ωστόσο, το πολύ σοβαρό μειονέκτημα της εξάρτησης που εμφανίζει η ελληνική οικονομία από τον κλάδο του τουρισμού, την καθιστά ευάλωτη σε εξωγενείς παράγοντες. Έτσι η ζήτηση του τουριστικού προϊόντος εμφανίζει κατακόρυφη πτώση, χωρίς να είναι δυνατόν να αναπληρωθεί, έστω έως ένα βαθμό από άλλες δραστηριότητες, με αποτέλεσμα να πληγεί ο σημαντικότερος κλάδος της εγχώριας οικονομίας. Η πανδημία που μας πλήττει τον τελευταίο χρόνο αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Ένα πολύ σημαντικό παρεπόμενο της πανδημίας σε ότι αφορά την οικονομική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι η υιοθέτηση του περίφημου «whatever it takes» του τότε επικεφαλής της ΕΚΤ Mario Draghi. Η ΕΚΤ, σε μια προσπάθεια να αμβλύνει τις οικονομικές συνέπειες, τυπώνει αφειδώς ευρώ για να καλύψει τις ολοένα και αυξανόμενες ελλείψεις των χωρών μελών της ΕΕ εξαιτίας της πανδημίας. Μια πολύ σημαντική παράμετρος που έχει να κάνει με την αύξηση της ροής του χρήματος, είναι πως ο πληθωρισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αυξάνεται και μάλιστα σύμφωνα με εκτιμήσεις της ΕΚΤ, αυτό δεν πρόκειται να συμβεί τουλάχιστον μέχρι και το 2024.

Παρά όμως την έγκαιρη αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης και κατ' επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάσχεση των επιπτώσεων της πανδημίας σε οικονομικό επίπεδο, η εθνική μας οικονομία έχει πληγεί σε σημαντικό βαθμό από αυτήν. Το δεύτερο lockdown το οποίο συνοδεύτηκε από νέα περιοριστικά μέτρα περιόρισαν περαιτέρω την ήδη ισχνή οικονομική δραστηριότητα και αύξησαν δραστικά την αβεβαιότητα για την πορεία της οικονομίας στο άμεσο μέλλον. Βέβαια, μεσοπρόθεσμα υπάρχει η αισιοδοξία, από την μια εξαιτίας του εμβολιαστικού προγράμματος «ελευθερία» και από την άλλη για την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων από το ευρωπαϊκό ταμείο ανάκαμψης.

Απόρροια αυτών, αναμένεται να σημειωθεί βελτίωση των οικονομικών δεικτών και προσδοκία για άμεση επιστροφή στην κανονικότητα. Μπορεί η πανδημία να έχει επιφέρει σοβαρότατες υγειονομικές και οικονομικές επιπτώσεις, ωστόσο, θα πρέπει η υγειονομική κρίση να αποτελέσει μια καλή ευκαιρία με την αξιοποίηση των ευρωπαϊκών κονδυλίων. Ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής οικονομίας, η πράσινη μετάβαση και ο ψηφιακός μετασχηματισμός του ελληνικού κράτους μοιάζουν να αποτελούν μονόδρομο στην πορεία προς μια βιώσιμη και εξωστρεφούς ανάπτυξης. Το ζητούμενο είναι, η πολυπόθητη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας να γίνει σε μια στέρεη βάση και να αποκατασταθεί όσο το δυνατό περισσότερο η δημοσιονομική ισορροπία. Επομένως, πρέπει να υπάρξουν γενναίες πολιτικές αποφάσεις σε ρεαλιστική βάση που δεν θα επιτρέψουν να χαθεί αυτή η ευκαιρία για την Ελλάδα.

5. Σενάρια και πολιτικές για την «επόμενη μέρα»

Από την αρχής της πανδημίας η ελληνική κυβέρνηση κινήθηκε με βάση το ευρωπαϊκό πλαίσιο πολιτικής για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης, με μέτρα στήριξης των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων τα οποία σίγουρα θα συνεχισθούν κατά τους επόμενους μήνες. Ωστόσο, η έναρξη των εμβολιασμών αλλάζει τα δεδομένα. Η έξοδος από την υγειονομική κρίση αρχίζει να διαφαίνεται στον ορίζοντα, αφήνοντας να διαφανεί ένα νέο τοπίο με μεγάλες παγίδες, αλλά και εξίσου μεγάλες ευκαιρίες.

Κατά γενική ομολογία, παρά τα λάθη, τις αστοχίες και τα προβλήματα, η χώρα μας συγκαταλέγεται σε αυτές που αντιμετώπισαν σε ικανοποιητικό βαθμό την υγειονομική κρίση. Και αυτό, αναμφισβήτητα, πρέπει να πιστωθεί στην πολιτική που εφαρμόστηκε από την ελληνική κυβέρνηση. Οι επόμενοι μήνες όμως θα είναι καθοριστικοί για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας. Σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον, η ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να προσαρμοστεί τάχιστα ώστε να προετοιμάσει την οικονομία και τη κοινωνία στις απαιτήσεις της νέας εποχής.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσουμε ότι η ελληνική οικονομία θα βγει από την κρίση με ένα δημόσιο χρέος μεγαλύτερο από 200% του ΑΕΠ, με την παραγωγική βάση της ακόμη πιο εξασθενημένη, με ένα υψηλότατο ποσοστό ανεργίας (ιδιαίτερα στις ηλικίες 35-50) και μεγάλα προβλήματα σε βασικούς τομείς. Για αυτό και θα είναι ευάλωτη σε νέες αναταράξεις που οπωσδήποτε θα υπάρξουν στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον.

Είναι δεδομένο ότι η ελληνική κυβέρνηση διαθέτει τον χρόνο, αλλά και ένα περιβάλλον ασφαλείας για να ξεκινήσει τις μεγάλες αλλαγές που έχει ανάγκη η χώρα μας. Η ΕΚΤ θα εξακολουθεί να παρέχει μέχρι και το 2022, φθηνή ρευστότητα στις τράπεζες και δια μέσω αυτών στις επιχειρήσεις. Στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ήδη συζητούν το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο που θα ισχύσει για την Ελλάδα, μετά το τέλος της πολιτικής χαλάρωσης.

Η σταδιακή άρση των υγειονομικών περιορισμών και η επανεκκίνηση της οικονομίας έχουν τροφοδοτήσει μια πλούσια διεθνή συζήτηση για την «επόμενη μέρα» με αντικείμενο τον σχεδιασμό των πολιτικών ανάκαμψης της οικονομίας και τον ρόλο της ατζέντας βιώσιμης ανάπτυξης. Ωστόσο, οι συζητήσεις αυτές δεν έχουν εισέλθει επαρκώς στον πυρήνα των εργασιών των ευρωπαϊκών θεσμών, οι οποίες εστιάζουν στα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των πολιτικών και εργαλείων οικονομικής στήριξης για την ανάσχεση της ύφεσης, στις διαδικασίες επιμερισμού του κόστους τους και στους όρους ενεργοποίησής τους.

Η σταδιακή άρση των υγειονομικών περιορισμών και η επανεκκίνηση της οικονομίας έχουν τροφοδοτήσει μια πλούσια συζήτηση για την «επόμενη μέρα». Κυρίαρχο αντικείμενο είναι ο σχεδιασμός των πολιτικών ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας και ο ρόλος της ατζέντας βιώσιμης ανάπτυξης. Βέβαια, σε επίπεδο ευρωπαϊκών θεσμών, οι συζητήσεις αυτές δεν έχουν εισέλθει ακόμη στον πυρήνα των διεργασιών, δεδομένου ότι αυτή τη στιγμή εστιάζουν στα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των πολιτικών και των εργαλείων στήριξης των οικονομιών των χωρών μελών.

Στο αυτό πλαίσιο, διακρίνονται συνολικά τρία βασικά σενάρια για τον προσανατολισμό των πολιτικών για την οικονομία και την ανάπτυξη στην Ευρώπη και την Ελλάδα στη μετα-Covid19 εποχή:

- i. Το αισιόδοξο σενάριο της βιώσιμης ανάκαμψης
- ii. Το δυσμενές σενάριο της επιστροφής στην προ-κρίσης «αναπτυξιακή κανονικότητα» (business-as-usual)
- iii. Το βασικό «ενδιάμεσο» σενάριο της άτολμης και καθυστερημένης απάντησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο

6. Σχεδιάζοντας τη βιώσιμη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας

Για να επιτύχει η στρατηγική μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας σε συνθήκες διεθνούς ανταγωνισμού, πρέπει αφενός να ξεκινήσουν έγκαιρα μια σειρά από μεταρρυθμίσεις που θα ενθαρρύνουν τις αλλαγές και αφετέρου να σχεδιαστεί προσεκτικά η κατανομή των πόρων του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης και του νέου ΕΣΠΑ. Με αυτό τον τρόπο, θα τεθούν οι βάσεις για την ταχύτερη δυνατή ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας ώστε, εν συνεχεία, να επιτευχθεί η αναπτυξιακή ώθηση της.

Αυτή η προσπάθεια θα πρέπει να έχει διττό στόχο. Αφενός, να αποτελέσει στέρεα βάση για τη καλύτερη αξιοποίηση των πόρων του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης μέχρι το 2026 και αφετέρου, να αναπροσανατολίσει την ελληνική οικονομία σε ένα νέο, σύγχρονο, εξωστρεφές, κοινωνικά δίκαιο αναπτυξιακό πρότυπο, το οποίο θα ενισχύσει την παραγωγικότητα και τη διαρθρωτική

ανταγωνιστικότητα της χώρας, την απασχόληση, τις επενδύσεις και την κοινωνική συνοχή.

Συγκεκριμένα, οι κεντρικές προτεραιότητες του προτεινόμενου αναπτυξιακού σχεδίου ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, είναι οι ακόλουθες:

- 1) Δημιουργία ενός ελληνικού Ψηφιακού οικοσυστήματος. Η αξιοποίηση των ευκαιριών της ψηφιακής επανάστασης θα κρίνει σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας και την ευημερία της κοινωνίας. Δεν αρκεί πλέον να ακολουθούμε τις εξελίξεις, αλλά ήρθε η στιγμή να διαμορφώσουμε το δικό μας αναπτυξιακό πρότυπο, δίνοντας έμφαση στις ανθρώπινες δεξιότητες και στην επιχειρηματικότητα με την υποστήριξη των ψηφιακών υποδομών και ενός ψηφιακού κράτους. Οι τεχνολογίες αιχμής όπως, τα δίκτυα 5G και το κυβερνητικό υπολογιστικό νέφος (G-Cloud) συντελούν στη μείωση του ψηφιακού χάσματος και στην μείωση του χρόνου που δαπανούν οι πολίτες για τις συναλλαγές τους με φορείς του δημοσίου. Εξίσου σημαντικοί παράγοντες είναι η ανάλυση μεγάλων δεδομένων (Big Data Analytics), η τεχνολογία αλυσίδας συστοιχιών (blockchain technology) και το διαδίκτυο των πραγμάτων (Internet of Things-IoT).
- 2) Πράσινη μετάβαση. Η κλιματική αλλαγή και η μετάβαση στην πράσινη ενέργεια και στην κυκλική οικονομία, διαμορφώνουν νέα αναπτυξιακά δεδομένα, και ευκαιρίες για τη χώρα μας. Το υφιστάμενο ενεργειακό μοντέλο στην Ελλάδα, επιτάσσει την επιτάχυνση της διαδικασίας ενεργειακής και κλιματικής μετάβασης με τρεις κεντρικούς άξονες:
 - i. Τη μείωση της ενεργειακής έντασης της οικονομίας
 - ii. Την αύξηση της διείσδυσης των ΑΠΕ με οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά ωφέλιμο τρόπο
 - iii. Τη μεγαλύτερη διείσδυση της ηλεκτρικής ενέργειας στο ενεργειακό μείγμα.

Επιπλέον, η ανάπτυξη ενός κυκλικού μοντέλου παραγωγής και κατανάλωσης, θα αποτελέσει μια υποσχόμενη προοπτική. Άλλωστε, η εφαρμογή της κυκλικότητας στον τομέα της ψηφιακής οικονομίας παρουσιάζει τεράστιες προοπτικές στη δραστηριοποίηση επιχειρήσεων συλλογής, επισκευής, επαναχρησιμοποίησης και ανακύκλωσης.

- 3) Αναπτυξιακή ανάταξη. Είναι απαραίτητη η διαμόρφωση ενός ανταγωνιστικού πλαισίου ανάπτυξης και εξωστρέφειας με υψηλή ανταγωνιστικότητα. Βασικοί παράγοντες σε αυτό θα πρέπει να είναι οι ιδιωτικές, ξένες και δημόσιες επενδύσεις, η αναβάθμιση των τεχνολογικών υποδομών (πχ 5G, ευρυζωνικότητα), η αλλαγή στους συντελεστές κόστους των επιχειρήσεων και των κινήτρων εργασίας. Επιπλέον είναι αναγκαία η εφαρμογή ενός ευέλικτου και δίκαιου φορολογικού συστήματος που θα υποβοηθά την επιχειρηματικότητα και θα ευνοεί τις Ιδιωτικές επενδύσεις. Δράττοντας την ευκαιρία της υγειονομικής κρίσης, θα πρέπει να προωθηθούν ρυθμίσεις για την

περαιτέρω θεσμοθέτηση και προώθηση της τηλεργασίας και του τηλεπαιχειρείν. Με γενναίες επενδύσεις σε ψηφιακά δίκτυα υψηλών ταχυτήτων, η χώρα μας θα μπορέσει να αποκτήσει μεγάλες δυνατότητες στον τομείς της τηλεργασίας, της τηλεεκπαίδευσης και του τηλεπαιχειρείν. Ανάλογοι κανόνες πρέπει να υιοθετηθούν για τις επιχειρηματικές συνεργασίες εξ αποστάσεως. Η απλοποίηση και αναδιοργάνωση του συστήματος είσπραξης φορολογικών και ασφαλιστικών υποχρεώσεων, θα βοηθήσει περαιτέρω στην αξιοποίηση των νέων πηγών εσόδων από την τηλεργασία και το τηλεπαιχειρείν.

- 4) Διασύνδεση της έρευνας και της τεχνολογίας με την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα εντάσεως γνώσης. Η δημιουργία θυλάκων τεχνολογικής αιχμής σε επιμέρους κλάδους, θα οδηγήσει στην δημιουργία τεχνολογικών εφαρμογών και ψηφιακών καινοτομιών, με ραγδαία ανάπτυξη της οικονομίας των es (δλδ e-commerce, e-transaction, e-banking, e-government, e-press, e-medicine, e-communication κλπ). Κατά αυτό τον τρόπο, πέρα από το προφανές, όπως η συνειδητοποίηση της σημασίας ενός τέτοιου εγχειρήματος, απαιτούνται και ορισμένες αναδιαρθρώσεις, που αφορούν στην κάλυψη κενών για την εγκαθίδρυση ενός συστήματος καινοτομίας και παραγωγής στη χώρα μας. Ενδεικτικά, μπορούμε να εντοπίσουμε τρεις βασικές παρεμβάσεις:
 - i. Σύνδεση των πανεπιστημίων με τη βιομηχανία και ευρύτερα με την οικονομία. Προφανώς απαιτεί σημαντικές αλλαγές αντιλήψεων και προσανατολισμού τόσο σε επίπεδο ακαδημαϊκής κοινότητας, όσο και σε επίπεδο επιχειρήσεων.
 - ii. Συμπλήρωση του συστήματος χρηματοδότησης με συγκρότηση εξειδικευμένων μόνιμων θεσμών υποστήριξης (επιταχυντές, θερμοκοιτίδες), ανθρώπινων δικτύων (μέντορες, αξιολογητές, coach, επιχειρηματικοί άγγελοι) και γραφείων αξιοποίησης της έρευνας και της μεταφοράς τεχνολογίας στην παραγωγή
 - iii. Διαμόρφωση ενός κλίματος δημιουργικότητας και ανοιχτών οριζόντων στα πανεπιστημιακά ιδρύματα, που να ενθαρρύνει τις ομαδικές εργασίες, τις σπουδαστικές πρωτοβουλίες, την επίλυση πρακτικών προβλημάτων, τη διάθεση για πειραματισμό και δοκιμή νέων μεθόδων και πρακτικών.
- 5) Ενίσχυση του κλάδου της Μεταποίησης. Η μεταποίηση θεωρείται ως η ραχοκοκαλιά της οικονομίας κάθε χώρας, δεδομένου ότι είναι ένας τομέας που αξιοποιεί τους εγχώριους φυσικούς πόρους και δημιουργεί ζήτηση για ενδιάμεσα προϊόντα άλλων επιχειρήσεων. Επομένως, η επανεκκίνηση και ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας, δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί δίχως την ανάκαμψη της ελληνικής βιομηχανίας και την ανάκτηση και αύξηση του μεριδίου της στο ΑΕΠ.

Κεντρικό όραμα της ελληνικής βιομηχανικής πολιτικής, θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη σύγχρονης βιομηχανίας που θα παράγει προϊόντα

υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας. Κεντρική στρατηγική κατεύθυνση θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων κατά μήκος αλυσίδων αξίας με μεγάλη προστιθέμενη αξία για τη χώρα και οι οποίες θα περιλαμβάνουν δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας, λειτουργικές υποδομές (τεχνική υποστήριξη, πιστοποίηση κ.λπ.), όσο και λειτουργίες όπως ο εφοδιασμός και οι μεταφορές.

- 6) Εκπαίδευση. Το ζήτημα της εκπαίδευσης στην εποχή μας λαμβάνει τεράστιες διαστάσεις, αφού ολοένα και περισσότερο αναδεικνύεται σε παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής. κοινωνιών. Αναμφίβολα, βρισκόμαστε σε μια εποχή στην οποία τόσο στην ευρωπαϊκή περιοχή όσο και σε διεθνές επίπεδο γίνεται ολοένα και πιο εμφανές ότι η εκπαιδευτική πολιτική στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, και ειδικότερα στη φάση της λεγόμενης 4ης βιομηχανικής επανάστασης, «πιέζεται» σχεδόν ασφυκτικά από τις εξελίξεις και τους μετασχηματισμούς ενός διεθνούς καταμερισμού της εργασίας ο οποίος ιδιαίτερα μετά την έξαρση της πανδημικής κρίσης (Covid -19) γίνεται ακόμα πιο περίπλοκος. Προτεραιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος (ιδιαίτερα της μεταδευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας) θα πρέπει να αποτελέσει ο μετασχηματισμός του από φορέα πιστοποίησης τίτλων σε πάροχο ουσιαστικής μόρφωσης και κατάρτισης των νέων.

Σε συνέχεια των προαναφερομένων, ένα πολύ σοβαρό ζήτημα αποτελεί η ίδρυση και λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων στην χώρα μας. Είμαστε η μόνη χώρα στην Ευρώπη στην οποία υπάρχει συνταγματική απαγόρευση για την ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων. Και τούτο, ενώ τα οφέλη από την ίδρυση μη κρατικών πανεπιστημίων θα είναι πρωτοφανή:

- i. Θα περιορίσει δραστικά το brain drain καθηγητών και φοιτητών. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Εθνικής Τράπεζας, το 60% των Ελλήνων πανεπιστημιακών καθηγητών δουλεύει στο εξωτερικό. 60% των Ελλήνων πανεπιστημιακών, 11% των λοιπών ευρωπαίων πανεπιστημιακών.
- ii. Θα περιορίσει την φυγή πόρων στο εξωτερικό. Τουλάχιστον μισό δις ευρώ χάνεται κάθε χρόνο για τις δαπάνες των φοιτητών μας στο εξωτερικό, προκαλώντας πραγματική οικονομική αιμορραγία στην ελληνική οικογένεια και φυσικά εισφέροντας αδρά στο ΑΕΠ άλλων χωρών.
- iii. Η χώρα μας θα προσελκύσει φοιτητές από όλον τον κόσμο, με σημαντική βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και άμεσα οικονομικά οφέλη για τη χώρα. Η χώρα μας πολύ σύντομα θα αναδειχθεί σε περιφερειακό κέντρο εκπαίδευσης, τη στιγμή που η διεθνής συγκυρία είναι εξαιρετικά ευνοϊκή για το συγκεκριμένο εγχείρημα, καθώς οι ροές των διεθνών φοιτητών έχουν πενταπλασιαστεί κατά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες

- iv. Θα συμβάλλει σε έναν υγιή συναγωνισμό με τα δημόσια πανεπιστήμια προς την βελτίωση του επιπέδου παρεχόμενης εκπαίδευσης για όλους, αλλά και στην ενίσχυση της επιστημονικής έρευνας.
- v. Θα δώσει στους φοιτητές τη δυνατότητα επιλογής ιδρύματος φοίτησης, όπως ισχύει διεθνώς. Πώς είναι δυνατόν να έχουμε ιδιωτική εκπαίδευση στα σχολεία αλλά όχι στα πανεπιστήμια;
- vi. Θα τερματίσει το παράδοξο που ισχύει στη χώρα μας, στην οποία επιτρέπεται η αναγνώριση στην Ελλάδα πτυχίων μη κρατικών πανεπιστημίων του εξωτερικού, αλλά δεν επιτρέπεται η ίδρυση τέτοιων πανεπιστημίων στην Ελλάδα.

7. Επίλογος

Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σήμερα εγκλωβισμένη σε ένα νέο υφεσιακό επεισόδιο εξαιτίας της παγκόσμιας πανδημίας της Covid-19. Οφείλουμε να παραδεχτούμε, ότι ανεξάρτητα από την πανδημία, η πορεία της ελληνικής οικονομίας θα χαρακτηριζόταν από μέτριους ρυθμούς ανάπτυξης, με τους οποίους θα ήταν ανέφικτη η επαναφορά της στα επίπεδα που είχε πριν από την κρίση χρέους. Συνοπτικά, οι βασικότεροι παράγοντες που οδηγούσαν σε αυτή την αργή πορεία έχουν να κάνουν με:

- i. την ατομία σε μεγάλες δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις
- ii. την εφαρμογή των μνημονίων
- iii. την γήρανση του πληθυσμού
- iv. την έλλειψη ανταγωνιστικότητας ελληνικής οικονομίας
- v. την μειωμένη πρόοδο των εξαγωγών των ελληνικών προϊόντων

Με τα νέα χρηματοοικονομικά δεδομένα, η αλλαγή πορείας της ελληνικής οικονομίας δεν είναι απλώς επιτακτική, αλλά πλέον και εφικτή. Προς τον σκοπό αυτό η παρούσα μελέτη εξέτασε τις συνέπειες της πανδημίας στο δημοσιονομικό και αναπτυξιακό πεδίο και ακολούθως διαμόρφωσε ένα νέο πλαίσιο πολιτικής με γνώμονα την ενιαία διαδικασία ανάκαμψης και ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας.

Βασική προτεραιότητα είναι η αντικατάσταση των πιεστικών υποχρεώσεων για υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα με πιο ρεαλιστικούς στόχους, παράλληλα με την ενίσχυση επενδύσεων και υποδομών, την αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος και του ασφαλιστικού συστήματος της χώρας, αλλά και την προώθηση νέων πολιτικών στην προοπτική ενός ψηφιακού μετασχηματισμού.

Με αυτό το μείγμα αναπτυξιακής και δημοσιονομικής πολιτικής, οι ρυθμοί μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας ενισχύονται σημαντικά και συστηματικά, οδηγώντας σε ενίσχυση της πραγματικής οικονομίας, αύξηση της απασχόλησης και συρρίκνωση του χρέους. Η μακροχρόνια ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας και η

πολύ-επίπεδη αναβάθμιση της χώρας μπορεί και πρέπει να γίνει μια ρεαλιστική προοπτική.

Κλείνοντας, θα ήθελα να παραθέσω μια δήλωση του Αμερικανού συγγραφέα Alvin Toffler : *«οι αναλφάβητοι του 21ου αιώνα δεν θα είναι αυτοί που δεν μπορούν να διαβάσουν και να γράψουν, αλλά αυτοί που δεν μπορούν να μάθουν, να ξεμάθουν και να ξαναμάθουν»*. Σε αυτή την πραγματικά κρίσιμη κατάσταση που βιώνουμε, καλούμαστε όλοι να προσαρμοστούμε, επιδεικνύοντας ωριμότητα και ακολουθώντας με αίσθημα ευθύνης τους ειδικούς επιστήμονες, που εργάζονται συστηματικά για όλους μας. Η πολιτική βούληση της ηγεσίας, η υπευθυνότητα και η ικανότητα προσαρμογής των πολιτών στις εκάστοτε συνθήκες μαζί με την υιοθέτηση νέων υγιών προτύπων είναι τα κλειδιά για την επιτυχή αντιμετώπιση κάθε κατάστασης.

8. Παραπομπές

EC (2020), The pillars of Next Generation EU, Brussels.

European Economy (2020). European Economic Forecast, No. 132, July.
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip132_en.pdf

Eurostat (2020). Euroindicators, No. 105/2020, 3 July 2020.

Gourinchas, Pierre-Olivier (2020). "Flatten the Curve of Infection and the Curve of Recession at the Same Time: Now Is the Time to Inoculate Against the Economic Mutation of COVID-19". Foreign Affairs, March 26.

Horn S., J. Meyer & Ch. Trebesch, (2020), "Coronabonds: The forgotten history of European Community Debt." Vox EU and CEPR, 15 April. <https://voxeu.org/article/long-run-view-coronabonds-debate>

IMF, (2020). The Great Lockdown. World Economic Outlook, April.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weoapril-2020>

OECD, (2020). Economic Surveys: Greece, 22 July. <https://www.oecd-library.org/docserver/b04b25de-en.pdf?>

Reinhart Carmen & Vincent Reinhart, (2020). "The Pandemic Depression." Foreign Affairs, vol. 99 (5), pp. 84-95, September/October.

UN (2020), Education during covid-19 and beyond. Policy brief, August, p. 8.

World Bank (2010), Global Economic Prospects: Crisis, Finance and Growth. Table O.1. Το αποτέλεσμα οφειλόταν κυρίως στον δυναμισμό Κίνας, Ινδίας και ΝΑ Ασίας που διατήρησαν υψηλούς ρυθμούς. Τώρα όμως με την πανδημία γνώρισαν και αυτές πολύ χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης (Κίνα 1%) ή έντονα αρνητικούς (Ταϊλάνδη -5%).

World Bank (2020), Global Economic Prospects, June.

EE COM (2020). Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σύσταση Συμβουλίου σχετικά με το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων της Ελλάδας για το 2020. No. 508 final, 20/5/2020, Βρυξέλλες.

Ελληνική Κυβέρνηση, (2020). Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία – Ενδιάμεση έκθεση. Γνωστή ως 'Έκθεση Πισσαρίδη'. <https://government.gov.gr/schedio-anaptixis-gia-tin-elliniki-ikonomia-endiamesi-ekthesi/>

Η επίσημη ονομασία είναι Recovery and Resilience Facility (RRF) και έχει στόχο τη χρηματοδότηση πολιτικών για την Ευρωπαϊκή Ένωση Επόμενης Γενεάς (Next Generation European Union, NGEU). Στα ελληνικά, ο όρος "διευκόλυνση" (facility) έχει την έννοια μιας μικρής και παροδικής παρέμβασης. Για αυτό υιοθετείται η ως άνω ονομασία ΕΤΑΑ, η οποία αποδίδει καλύτερα το εύρος των διατιθέμενων πόρων και τις φιλοδοξίες του Προγράμματος.

Μακαντάση Φαίη και Ηλίας Βαλεντής, (2020), «Η ελληνική οικονομία μετά το lockdown». διαΝΕΟσις. Αθήνα <https://www.dianeosis.org/2020/06/ielliniki-oikonomia-meta-to-lockdown/>

Μια εκτενής ανάλυση του θέματος γίνεται στην μελέτη του Καραντινική (2020): *Η Ελληνική Γεωργία Και Αγροδιατροφή Μετά Την Πανδημία*, ΔιαΝΕΟσις, Αύγουστος.

Τράπεζα Ελλάδος (2020), Νομισματική Πολιτική 2019 – 2020, Ιούνιος. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/NomPol20192020.pdf>

ΥΠΟΙΚ (2019). Έκθεση προϋπολογισμού 2020, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Χριστοδουλάκης Ν., Μ. Νεκτάριος και Χ. Θεοχάρης, (2018). Επανεκκίνηση της Ελληνικής Οικονομίας: Πώς η μείωση φόρων, εισφορών και πλεονάσματος οδηγεί σε ανάπτυξη, απασχόληση και βιώσιμο χρέος. διαΝΕΟσις. Αθήνα. <https://www.dianeosis.org/product/epanekiniisellinikis-oikonomias/>